

A felkészülés során felhasznált irodalom:

- Hegedüs-Kónya: Kecskéének, Gondolat, Bp., 1969.
Molière műhelyében, Szépirodalmi, Bp.
Molière: Tartuffe, Szépirodalmi, Bp. 1960.
Molière: Embergyűlölő, Új Magyar Könyvkiadó, 1956.
Bulgakov: Molière úr élete, Gondolat, Bp., 1974.

BÜKI PÁLNÉ
Nagykanizsa

Forráselemzésről a történelemtanításban

1. A történelmi megismerés alapja a *forrás*. Az új tanterv is arra inspirál, hogy minél *önállóbban* akarjuk a történelmet történelmileg megértetni a gyerekekkel. Ha több oldalú és élőbb tanítást akarok – nyitott iskolában – megvalósítani, akkor sokoldalú, *többrétű forrásanyaghoz* kell nyúlnom. Mivel a történelem sokszférájú (társ., kult., pol., gazd. stb. élet) tantárgy, ezért elvileg mindennemű forrásanyagot felhasználhatok, amennyiben magában hordja a múltat vagy annak részét. Véleményem szerint mértékkel, körültekintően kell – különösen az eredeti, szó szerinti – némely forrásanyag feldolgozását a tanórába iktatni.

A történelem írásos emlékeit csak a legszélesebb forráskritikával használtam. Még a középiskolák számára kiadott olvasókönyvek is gondot okoznak. Mert mire megy a 12–13 éves gyerek az alábbi mondatokkal:

„... ha csak a törvény által módot nem nyújtunk, hogy a kérdés alatti szakasz értelmében a földesurak kára nélkül ... alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhesen ...”

De azonnal eljut értelméhez, érzelmeihez, ha ugyanezt a 7. osztályos olvasókönyvből meríti:

„Azt fejtegeti, hogy csak akkor válik igazán szabadabbá a jobbágy, ha megadják számára a lehetőséget, hogy örökös megváltásával a saját tulajdonába vegye a földet, s így a szolgaságból a szabadságba emelkedhessen fel.”

Többnyire csak a városi könyvtárban tudtam megvalósítani azt, hogy az *eredeti* és az *átdolgozott forrásanyag* egymás mellé kerüljön. Ilyenkor vigyázni kell arra, hogy a két forrás ne álljon egymással szemben, mert megzavarja a gyerekeket (pl. újság cikk és emlékirat). Azt most nem taglalom, hogy egy aktát, rendeletet, békeszerződést vagy forrásszerző egyéniséget magán hordozó beszédet, emlékiratot kell-e felhasználnunk. Mikor mire van szükség.

Az írott források hiányossága, hogy nem tükrözik teljes egészében az egyszerű emberek, a dolgozók mindennapi életét, harcait (pl. a feudális krónikák az uralkodó osztály szemszögéből vizsgálják az eseményeket). Fontosnak tartom még, hogy az újkorban – illetve annak küszöbén – az igen bőséges forrásanyag közepette a legfontosabbra tudom-e irányítani a figyelmet. Pl. a „Von der Gült”, vagyis, a „Kamatról” szóló írás elemzése kevésbé fontos, mint Luther Márton tiltakozása ugyanebben a témában, hiszen ennek az írásnak összehasonlítása a Fugger – ház jogtudósa által kidolgozott császári rendelettel közvetlenül az újkor küszöbéhez viszi el a tanulókat (6. osztály 29. lecke: A felfedezések hatása az európai életre). A szűk, életkorhoz szabott forrásanyag elemzése nyomán jobban megértették a tanulók a törzsanyag lényeges elemét, té-

telesen: „a polgárság harcba indult a középkor társadalmi rendje, a feudalizmus ellen.” A tanároknak nem is kell különösképpen keresgélnie, hiszen a KT Bocskorosok hádi-népe című kötete 92–93. oldalán mindezt készen találja. Feladható előre, otthoni fel-dolgozásra. A forráselemzés gyakorlati „fogása” annak megtanítása is, hogy a forrás-készítő mindig rányomja nemzet, osztály, szociális és kulturális hovatartozásának sajátosságait, a korszak jellemző vonásait munkájára. Igaz, enélkül is gondot okoz az, ho-gyan is tükröződik a forrásban a történeti valóság, hiszen a forrás formája és tartalma elsősorban a társadalmi közeg által meghatározott (pl. Schönherr Zoltán levele, ame-lyet életének utolsó perceiről a siralomházban írt, vagy részlet Hitler politikai prog-ramjából). Igen jól lehet a forrásokat dramatizálni. Vagyis nemcsak az alkotó, hanem a befogadó (aki egy gyerek!) gondolatvilágát, érzelmeit is tükröztethetjük (pl. Dimit-rov beszéde a Komintern VII. kongresszusán, vagy Priszkosz rhétor nyomán: Római követek Attilánál).

Korunkban a legnagyobb hordereje a *szóbeli forrásoknak* van. A tömegkommuni-kációs eszközök által a legjobban hozzáférhetőek, s az egyszerűbb fogalmak kifejezésére inkább alkalmasak, mint az elmúlt korok írott forrásai bonyolult történelmi fogal-maikkal. Az írott forrásokat sem lehet mindig alapvetőnek elismerni, még akkor sem, ha a legújabb kort hozzák is közelebb. Pl. a termelőeszközök történetének tanulmányo-zásakor a leírásnál pontosabbak maguk az anyagi emlékek (közlekedési vagy munka-eszközök, néprajzi források), sőt a közvetlenül megfigyelhető folyamatok egy-egy mun-kavégzés során (filmhíradóban), de a zenei alkotások is igen jól alkalmazhatók for-rásanyag mellett vagy helyett (pl. a Fáklyavívők VI. lemezéről a 11. szám: Szeptem-ber végén – Petőfi verse – a Varsavianka dallamára a Földényi kórus előadásában).

2. 6. osztályban *követelmény* először a forráselemzés. Rövid elbeszélő forrás-részletek és törvények feldolgozásával valósul ez meg, majd 7. osztályra már a marxiz-mus-leninizmus klasszikusainak műveiből néhány mondatos részletek feldolgozásával bővül. 8. osztályban a napi sajtót; szakfolyóiratokat, 3–4 oldalas népszerű tudományos feldolgozásokat kell a tanulónak önállóan használniuk, ezek nyomán szóbeli vázlatot vagy kiselőadást készíthetünk.

3. 8. osztályban – könyvtári tanórán – elemeztetem az Áprilisi Tézisek-et (törté-nelmi olvasókönyv alapján). A tanulók csoportmunkában dolgoztak, 2-2 tanuló egy könyvet használt. Feladatuk a következő volt: Hogyan fogalmazta meg Lenin az Ápri-lisi Tézisek-ben a pillanatnyi oroszországi helyzet sajátosságait? Milyen teendőket jelölt meg a proletár hatalomhoz vezető forradalom útján? Készítsetek írásbeli vázlatot! Az elemzéshez akkor nyújtunk segítséget, ha úgy szabjuk meg a feladatokat, hogy uta-lunk a legfontosabb gondolatokra, szinte megadva a vázlat vezérfonalát. Semmiképpen nem elég annyi, hogy: „Elemezzétek!”. Könnyebb dolguk van a gyerekeknek, ha *írásbeli vázlatot* készítenek. Ennél a feladatnál a következő módon jártak el: A már előre elolvasott anyagot órán újra elolvasták, és az általuk legfontosabbnak tartott gondolatokat aláhúzták. Ezután igyekeztek az írásbeli vázlatban a feladatokra vála-szolni.

A következő lényeges gondolatokat emelték ki:

- Oroszországban megdőlt az önkényuralom. Mi lesz helyette? A forradalom első szakaszában a burzsoázia vette kezébe a hatalmat.
- A világháború imperialista rablőháború. „Meg kell szervezni... a lövészárkok-barátkozást!”
- A forradalom első szakaszából a 2. szakaszba való átmenet útja: „Minden hatalmat a szov-jeteknek!”
- A forradalmi feladatok felsorolása.

Ugyanígy jártak el a „II. Internacionálé csödjé” című cikk elemzése során is (Szemelvények Marx, Engels, Lenin művei c. kiadvány alapján). A forradalmi helyzet ismérveiről a jól elkülönült 3 pontban olvashattak. Itt tulajdonképpen nem a vázlat elkészítése a lényeges, hanem a három ismerv összefüggése. A gyerekek a saját nyelvükön (ezt kértem) így fogalmaztak:

- a) A burzsoázia válságba jutott, már nem tud a régi módon élni.
- b) A proletariátus a réginél is rosszabbul él.
- c) Ezért az aktivitás fokozódik.
- d) Ilyen volt a helyzet 1905-ben Oroszországban.
- e) Csak akkor keletkezik a forradalmi helyzetből forradalom, ha a proletariátus elég erős a régi hatalom megdöntéséhez.

Az elemzés során szómagyarázatra is szükség volt: mit jelent az a fogalom „ismérve” (ne a tanár mondja meg, hanem keressék ki a tanulók az értelmező szótárból!). A cikk feldolgozása során, ha erre egy teljes órát vagy annak jó részét rászánjuk, részletesen elemezni lehet még a következő gondolatokat is:

- A XX. század elején kik a „felső rétegek” Oroszországban és más országokban, s életmódjuk miben változott meg?
- Miben nyilvánul meg az alsó rétegek nyomora és szenvedése?
- Melyek a tömegek aktivitásának jellemzői?
- Oroszországon kívül hol volt még ehhez hasonló forradalmi helyzet a XIX. század végén és a XX. század elején?
- A döntő hely, idő, túlerő fogalmának és kapcsolatának részletes elemzése.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség III. kongresszusán elhangzott Lenin beszédét terjedelme miatt nehezen lehet a tanórán feldolgozni (Szemelvények Marx, Engels, Lenin műveiből). Ilyenkor két megoldás közül lehet választani. Vagy otthon előre elolvassák a gyerekek a teljes beszédet, vagy csak egy megjelölt részt dolgozzanak fel, az órán elolvassva. Az ilyen típusú beszédek különösen alkalmasak arra, hogy a tanulók a lényeget kiselőadás (felszólalás) formájában adják vissza. Könyvtári tanórán – csoportmunkában 3 részre osztva – kiselőadáshoz szóbeli vázlatot készítettek.

Igy:

1. Megszóltatás
2. A téma megjelölése
3. Mi az ifjúság feladata az új társadalomban?
4. Mit kell tanulni?
5. Milyen volt a régi iskola?
6. Az új műveltség célja: tanulni kell a kommunizmust. Hogyan?
7. A tanulás mellett az ifjúság miben nyújthat segítő kezét, miben kezdeményezhet?
8. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjainak felkészülése a jövőre.

Lenin beszédének szinte minden gondolata ma is időszerű. Ezeket az időszerű gondolatokat a tanulók nevelésében feltétlenül ki kell használnunk!

4. Szeretném bemutatni, hogy 7. osztályban egy teljes tanórán miként éltem a forráselemzés módszerével.

Anyag: Korképbővítés forráselemzés alapján. (Kiegészítő anyag: 7. oszt. VI. fejezet.)

Oktatási cél: Bővíteni a társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonalával kapcsolatos törvényszerűségeit: az imperializmus a kapitalista rendszer hanyatló korszaka, amelyben kiéleződnek a tökéletes rendszer ellentétei. Ismereteiket néhány oldalas tudományos feldolgozásból merítsék!

Munkaeszközök: A TK képei, falikép, a bibliográfiában felsorolt könyvek (valamennyi szaktantermi letétállomány!)

Kiegészítő oktatás (ismétlés): Gazdasági és társadalmi élet a XIX. sz. végén.

I. Rendtartó intézkedések

II. **Előkészítés, célkitűzés:** Az elmúlt órákon megismérgedtünk az imperializmus kibontakozásával. A mai órán ismereteinket a szaktanteremben található könyvek segítségével bővítjük. A könyveket a szertárosok a polcokra készítették. A feladatokat írásban a könyveken találjátok. Párban dolgozzatok! A feladatnak megfelelően néhány mondatot olvassatok fel a könyvekből!

III. **Forráselemzés:** Párosan az előkészített könyvekből.

IV. **Az anyag kifejtése, az összegyűjtött forrásanyag szintetizálása**

Az „összekötő szöveget” a tanár mondja el.

- a) – „A XIX. sz. végén, a XX. sz. fordulóján sok olyan találmány, újítás született, amely hozzájárult a termelés, a közlekedés felfutásához. Mutassatok be egy alkotó embert!”
Csonka és Bánki közös kísérlete (8. o. OK 7. old.)
- „A kisvállalatok kiszorultak, a piacról. Hogyan ették meg őket a „nagy halak”?
A részvények ára zuhanni kezdett, egy nap alatt 84 ember lett öngyilkos (8. o. OK 13. old.)
- „Versenyfutás kezdődött a gyarmatokon. Hogyan rendezkedtek be a gyarmatosítók Kelet-Afrikában?”
Gazdasági kiaknázás, vasútépités, rabszolgamunka fenntartása (7. o. OK 181–182. old.)
Képelemzés: TK 167–168. és 172. old.
- b) – „A fináncdökesek nemcsak a gazdasági életet, hanem a parlamentet is uralták. Hazánkban híhetetlenül nagy anyagi áldozatok árán épült fel a Parlament. Hogyan tiltakoztak a képviselők a pazarlás ellen?”
A Parlament 37 millió aranykoronába került Takarékosabban kellett volna építkezni, mert a nép nyomorog és kivándorol (Hazánk szíve B.pest 51–52. old.)
Képelemzés: TK 170. o.
- c) – „A századfordulón minden társadalom rang és vagyon szerint elkülönülő rétegekre bomlott. Hogyan éltek hazánkban az urak, polgárok, proletárok?”
A tőke hatalma nem rendítette meg a földesúri hatalmat, sőt összefonódott vele. A középosztály vagyonosodott és idomulni próbált az úri osztályhoz. A proletárok falun földre vágytak. A munkásság egyre szervezettebb erő lett (Vér és arany 125–131. old.)
- „A munkanélküliség egyre nagyobb lett. Bizonyítsátok ezt a vasiparral!”
A Ganz-gyárban 12 000 emberből kb. csak 6000 dolgozik, a munkabér 1/3-ára esett vissza. (Középkisk. OK V. 56. o.)
Képelemzés: TK 182–183. o.
- d) – „Oroszországban a század elején pattanásig feszült a helyzet. Számoljatok be az 1905-ös orosz forradalomról, a véres vasárnap eseményével! Bizonyítsátok az imperializmus alapvető ellentétei közül a munkásság és az uralkodó osztály ellentétét!”
Eseménytörténet felolvasása (A Nagy Október 35–58. o.)
Képelemzés: TK. 179. old.
- „Ismeressétek Lenin szerepét a két orosz forradalomban!”
Lenin az 1905-ös forradalom fejlődését csak messziről figyelhette, 1917. októberében nem sokat aludt, és már az új szovjet hatalom első lépésein gondolkodott. Később még arra is volt ideje, hogy elmenjen egy kis faluba a villánytelep felavatására (Így élt Lenin 95. old. és 171. old., Lenin lámpácskái 48–49. old.)
Képelemzés: TK 177. old.
- e) – „Ti tudjátok, hogy a nagyhatalmak ellentétei háborúhoz vezettek: Vilmos császár azzal biztatta a katonákat, hogy mit a fátelvélek lehúllanak, otthon fésznek. Mire számított?”
Vagy villámháborús győzelem, vagy vereség. A gyors háború alapja (Az első világháború 94–95. old.).
- Hogyan barátkoztak a katonák a fronpon?”
A keleti fronton a magyar és orosz katonák megható barátkozása (középkisk. OK IV/2 36. old.)

- „Hogyan született a háborúból forradalom?”
Tüntetés a háború ellen. Háború vagy forradalom (Az első világháború 136. és 138. old.)
Képelemzés: TK 186., 188., 190. és 139. oldal

V. *Összefoglalás* (a tanár mondja el): A forrásanyagok elemzésével kiegészítettük ismeretünket az imperializmus koráról. Láthattatok, hogy az imperializmus korszakában a kapitalista rendszer a társadalmi fejlődés akadályává vált, ezért a társadalmi fejlődés érdekében meg kell dönteni! Erről majd 8. osztályban fogtok tanulni. Az órán munkaeszközként csak könyveket használtunk. Barátaitokká váltak ezek a könyvek már az előző órákon is.

VI. *Értékelés*

VII. *Házi feladat*: A következő órán összefoglaljuk a fejezetet. Kérek egy kiselőadást: Miért volt szükség új típusú munkaspártra? Bármelyik könyvből felkészülhettek, amelyiket ma itt használtuk. Készüljete fel dramatizált játéokra a verduni csatáról! (Szintén a szaktantermi könyvtárolmányból.)

Az órán felhasznált könyvek:

- Dürr Béla–Nagy Erzsébet: Történetek a legújabb korból 8. oszt. (Tankönyvkiadó, 1978.)
Deveszeriné-Major József: Történetek az új korból 7. o. (Tankönyvkiadó, 1978.)
Ruffy Péter: Hazánk szíve Budapest (Móra, 1982.)
Varga Csaba: Vér és arany (Móra, 1982.)
Középiskolai történelmi olvasókönyv V. (Tankönyvkiadó, 1966.)
Középiskolai történelmi olvasókönyv IV/2. (Tankönyvkiadó, 1970.)
Koroknai Zsuzsa: Így élt Lenin (Móra, 1977.)
Varga Katalin: Lenin lámpácskái (Móra, 1977.)
Földes Péter: A Nagy Október (Móra, 1977.)
Gondos Ernő: Az első világháború (Móra, 1982.)

SOMOGYI JÓZSEFNÉ
Berkesz

A tőszámnevek gyakorlásának néhány formája az oroszórán

Az orosz nyelvet tanítók jól tudják, hogy a számnevek elsajátítása igen nehéz feladat; sok időt, energiát kíván tanártól, tanulótól egyaránt. Mivel azonban nagyon gyakran fordulnak elő különböző szövegekben – főként a mindennapi élettel kapcsolatos szituációs beszélgetésekben –, ezért alapos elsajátításukra nagy szükség van a zavartalan kommunikációhoz.

A számnév az egyetlen olyan szófaj, amelyet általában nem érthetünk meg a szituációból, a szövegtörzsekből. Gyorsan és pontosan meg kell értenünk a hallott számnévet, és válaszainkban is pontosan kell használnunk ezeket a szavakat, nem helyettesíthetjük szinonimákkal. Hogy ezt a célt elérjük, igen sokat kell gyakorolnunk a számnevek használatát.

Írásomban csak a tőszámnevek gyakorlásával foglalkozom, hiszen ezek pontos ismerete után a sorszámnévek elsajátítása már nem jelenthet különösebb problémát.